

[Current Trends of Small Entrepreneurship Development in Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk NTUU «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, no. 19 (2021): 82-88.
DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.225854>
Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy.
<https://www.ukrstat.gov.ua/>
Tiulenieva, Yu. V., and Yenysh, V. S. "Problemy rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini" [Problems of Development of Small Business in Ukraine]. *Suchasni*

problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo, no. 19 (2017): 193-197.
Trehubov, O. "Rozvytok maloho pidpriemnytstva v Ukraini: suchasni tendentsii ta perspektyvy" [Development of Small Entrepreneurship in Ukraine: Modern Trends and Prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats DUIT. Seriya «Ekonomika i upravlinnia»*, no. 46 (2019): 109-117.
DOI: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2019-46-109-117>

УДК 330.142
JEL: D83; O10; O34
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-166-173>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

©2023 ПОРСЮРОВА І. П., КЛИМЕНКО А. Б.

УДК 330.142
JEL: D83; O10; O34

Порсюрова І. П., Клименко А. Б. Ідентифікація інтелектуального капіталу в умовах цифровізації економіки

Метою статті є дослідження економічної природи та сутності інтелектуального капіталу як складної категорії та активу підприємства, який здатний до генерації економічного прибутку та доданої вартості в умовах цифровізації економіки. Проаналізовано роботи провідних іноземних та вітчизняних учених, які присвячені питанням ідентифікації інтелектуального капіталу як економічної категорії, вивченню структури та природи інтелектуального капіталу в розрізі чотирьох аспектів. У статті розглянуто різні існуючі наукові підходи до ідентифікації інтелектуального капіталу та їх особливості, за результатами чого запропоновано основні критерії, які можуть використовуватись підприємством для ідентифікації інтелектуального капіталу, а саме: наявність інтелектуальної (творчої) складової; можливість генерації економічних вигод; юридична визначеність; можливість оцінки та ідентифікації в обліку. З урахуванням зазначених критеріїв проаналізовано співвідношення понять «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна власність» і «нематеріальні активи» та запропоновано підхід до більш коректної ідентифікації елементів інтелектуального капіталу в бухгалтерському обліку підприємства. Крім того, авторами проаналізовано можливість ідентифікації об'єктів, створених за допомогою систем штучного інтелекту, як інтелектуального капіталу підприємства з урахуванням наявної нормативно-правової бази та позицій провідних українських учених. На підставі цього зроблено висновок, що зазначені об'єкти також можуть бути включені до складу інтелектуального капіталу, оскільки мають юридичну визначеність. Запропоновано визначення інтелектуального капіталу як комплексу інформації, науково-технічних знань, ділового або виробничого досвіду, який є наслідком наукової або творчої діяльності чи застосування штучного інтелекту, який має здатність до генерації додаткового економічного ефекту та може бути оцінений і юридично ідентифікований.

Ключові слова: цифровізація економіки, інтелектуальний капітал, ідентифікація інтелектуального капіталу, штучний інтелект.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 17.

Порсюрова Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу та торговельного підприємництва, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: i.porsiuropa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-8566>

Клименко Антон Борисович – аспірант кафедри маркетингу та торговельного підприємництва, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: Anton_kl@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3211-2529>

UDC 330.142
JEL: D83; O10; O34

Porsiuropa I. P., Klymenko A. B. Identification of Intellectual Capital in the Context of Digitalization of the Economy

The aim of the article is to study the economic nature and essence of intellectual capital as a complex category and asset of enterprise, which is capable of generating economic profit and added value in the context of digitalization of the economy. The works of leading foreign and domestic scholars are analyzed, devoted to the identification of intellectual capital as an economic category, the studies on the structure and nature of intellectual capital in the context of four aspects. The article considers various existing scientific approaches to the identification of intellectual capital and their features and, according to the results, the main criteria that can be used by an enterprise to identify intellectual capital are proposed as follows: presence of an intellectual (creative) component; possibility of generating economic benefits; legal certainty; possibility of evaluating and identifying in accountance. Taking into account these criteria, the correlation of the concepts of «intellectual capital», «intellectual property» and «intangible assets» has been analyzed and an approach to a more correct identification of elements of intellectual capital in the accounting of enterprise has been proposed. In addition, the authors analyzed the possibility of identifying objects created with the help of artificial intelligence systems as the intellectual capital of the enterprise, taking into account the existing regulatory framework and the positions of leading Ukrainian scientists. Based on this, it is concluded that these objects can also be included in the intellectual capital, since they have legal certainty. The authors have proposed a definition of intellectual capital as a complex of information, scientific and technical knowledge, business or production experience, which is a consequence of scientific or creative activity or the use of artificial intelligence, which has the ability to generate an additional economic effect and thus can be assessed and legally identified.

Keywords: digitalization of the economy, intellectual capital, identification of intellectual capital, artificial intelligence.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 17.

За сучасних умов турбулентного розвитку вітчизняної економіки спостерігається більш глибоке проникнення інформаційних і цифрових технологій у суспільне життя, процеси надання послуг, створення готового продукту, соціальні відносини. При цьому процес цифровізації впливає на економіку загалом (макрорівень) і на рівні конкретного підприємства (мікрорівень). Відповідно, застосування нових інформаційних технологій дозволяє досягти одночасно багатьох цілей: прискорити прийняття управлінських рішень, оцінити ризики від їх прийняття, спростити та прискорити процеси комунікації між суб'єктами господарювання, досягти значної економії фінансових ресурсів унаслідок заміни певних технологій цифровими. При цьому в умовах диджиталізації бізнес-процесів суб'єкти господарювання знаходяться на шляху до впровадження в систему управління діяльністю підприємства інструментів штучного інтелекту, що здатне ще більше підсилити конкурентні переваги окремих підприємств. Однак саме тут і виникають проблемні питання визначення й оцінки інтелектуального капіталу. Відповідно, актуалізується проблематика щодо ідентифікації інтелектуального капіталу в умовах цифровізації економіки в теоретичній і практичній площинах.

Проблеми ідентифікації інтелектуального капіталу, впливу його на діяльність підприємства ставали предметом дослідження багатьох вітчизняних та іноземних учених, зокрема таких: Д. Белл, Дж. К. Гелбрейт, М. Фішер, Е. Денісон, Ф. Махлуп, А. Тофлер, Л. Едвісон, М. Туроу, Т. Стюарт, П. Саліван, П. Бабій, В. Базилевич, Г. Башнянин, Л. Безчасний, О. Бутнік-Сіверський, С. Вовканич, В. Григоренко, О. Грішнова, М. Гуревичов, С. Злупко, Ю. Канигін, І. Каленюк, О. Кендюхов, Б. Кульчицький, В. Куценко, М. Малик, Б. Малицький, Н. Міценко, І. Ревак, О. Нестеренко, В. Олейко, А. Семів, Ю. Сафонов, О. Собко, В. Удовиченко, А. Чухно, С. Шолуденко, Т. Шпарга, І. Шовкун та ін.

Проте низка питань щодо ідентифікації та оцінки інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах недостатньо досліджена та залишаються невирішеними. Це стосується визначення категорії в розрізі бухгалтерського, економічного, інтелектуального та правового (юридичного) аспектів, оскільки на ідентифікацію поняття ще впливають диджитал-процеси та невизначеність. Тож вважаємо важливим дослідити проблеми ідентифікації (визначення) ін-

телектуального капіталу за складовими елементами сутності поняття в умовах цифровізації економіки.

Метою статті є визначення інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання в умовах цифровізації. Для досягнення поставленої мети необхідно:

- ✦ дослідити підходи до визначення інтелектуального капіталу;
- ✦ визначити критерії для ідентифікації певних активів підприємства як елементів інтелектуального капіталу;
- ✦ окреслити структурні складові аспекти ідентифікації інтелектуального капіталу.

Цифровізація є основою розвитку підприємств, адже останніми роками найуспішнішими компаніями є ті, що безпосередньо застосовують у власній основній діяльності інформаційні технології. Цифровізація в сучасних умовах є структурним фактором соціально-економічного розвитку, вона впливає на конкурентоспроможність та ефективність у всіх секторах економіки [14, с. 84].

При цьому організаційні, технічні засоби цифровізації, які запроваджуються підприємством у процесі організації та здійснення діяльності та управління, безумовно, є його конкурентною перевагою, запорукою подальшого зростання ефективності діяльності, отримання прибутку.

Такі інтелектуальні продукти та рішення, які використовуються підприємством у власній діяльності для створення доданої вартості, можуть бути, за додержання певних умов, ідентифіковані як його інтелектуальний капітал.

У сучасній економічній науці поняття інтелектуального капіталу та визначення його місця серед інших ресурсів, які використовує підприємство у власній діяльності, займають одне з важливих місць. Як справедливо зазначає А. Т. Козловський, головна функція інтелектуального капіталу – значно прискорювати приріст прибутку за рахунок формування та реалізації необхідних підприємству систем знань і відносин, які, своєю чергою, забезпечують високоефективну господарську діяльність підприємства. Зокрема, інтелектуальний капітал підприємства визначає якість його системи управління [12, с. 480].

При цьому багато вчених розглядають інтелектуальний капітал як систему всього інтелектуального знання, напрацювань і навичок, відносин з персоналом тощо.

Стюарт Т. (*Th. A. Stewart*) [6], зокрема, характеризує інтелектуальний капітал як сукупність знань персоналу підприємства, які забезпечують його конкурентоспроможність. Як стверджує науковець, інтелектуальний капітал – це інтелектуальний матеріал, що включає знання, досвід, інформацію, інтелектуальну власність і бере участь у створенні цінностей. Інтелектуальний капітал є колективною розумовою енергією, що включає в тому числі організаційну структуру підприємства, застосовувані ним інформаційні технології та ділову репутацію підприємства. Таким чином, інтелектуальний капітал забезпечує не лише конкурентну позицію підприємства на ринку, а й генерує прибуток. На думку Т. Стюарта, зазначений вид капіталу існує у формі динамічної системи знань, що виростає навколо певного завдання, людини чи підприємства, та, водночас, як інструмент, за допомогою якого можна збільшити сукупність знань. У структурі інтелектуального капіталу Т. Стюарт виокремив людський, структурний і споживчий капітал [6, р. 112]. Таким чином, Т. Стюарт виходить за межі суто інтелектуального продукту як характеристики інтелектуального капіталу, надаючи йому більш широкого визначення.

Схожої думки дотримується вчений-дослідник В. Д. Базилевич, який до складу інтелектуального капіталу включає всі види економічних ресурсів, що не підлягають традиційним методам оцінки: людський і структурний капітал, який, своєю чергою, складається із клієнтського капіталу та організаційного капіталу, що включає інноваційний і процесний капітал [7, с. 64].

Підтримують даний підхід й інші вітчизняні фахівці. Так, Н. С. Прокопенко та О. Є. Гудзь зазначають, що інтелектуальний капітал підприємства – це знання, які можуть бути конвертовані в прибуток, тобто це загальний розумовий обсяг усього того, що знають і чим володіють працівники, який формує конкурентоспроможність організації та об'єктивно підвищує ринкову вартість компанії; складається зі знань та досвіду її співробітників, що накопичено при розробці продуктів і наданні послуг; унікальної організаційної структури та інтелектуальної власності [15, с. 9].

Як підкреслює В. В. Вірченко, інтелектуальний капітал – це сукупність результатів інтелектуальної діяльності, що в результаті авансування у виробництво забезпечує створення нової вартості, дозволяє підвищити продуктивність господарської діяльності, отримати додатковий прибуток і забезпечити конкурентну позицію на ринку. Особливістю інтелектуального капіталу є те, що його використання зумовлює створення нових інтелектуальних продуктів, носіїв додаткової вартості, які втілюються в нових знаннях, навичках, інноваційних споживчих товарах і засобах виробництва [9, с. 218].

Загалом науковці визначають інтелектуальний капітал як сукупність інтелектуальних ресурсів під-

приємства, знань і досвіду, які можуть привести до економічного ефекту, та як систему соціально-економічних відносин, які виникають навколо цього.

При цьому, на думку О. М. Собко, цілком виправданим буде розглядати інтелектуальний капітал підприємства, з одного боку, як економічні відносини щодо пошуку, перетворення, збагачення та поширення знань, а з іншого – як відносини економічної власності, що виникають у результаті розподілу та перерозподілу створеної доданої вартості між підприємцями та найманими працівниками – носіями індивідуального інтелектуального капіталу [17, с. 39].

Таким чином, О. М. Собко підтверджує тезу про наявність у структурі інтелектуального капіталу і так званого «людського капіталу», який являє собою комплекс навичок працівників підприємства, які вони використовують на практиці. Визнаючи обґрунтованість у зазначеній роботі такого визначення, вимушені звернути увагу на питання контролю й управління такими знаннями та навичками з боку підприємства, можливості його відчуження тощо (а саме – якщо частина такого ресурсу пов'язана з найманими працівниками підприємства та їх знаннями, які механізми можуть бути використані для управління таким капіталом, його накопичення, обмеження втрат чи знецінення тощо).

Вчений-економіст О. Б. Бутнік-Сіверський [8] трактує поняття інтелектуального капіталу як створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості).

Необхідно зазначити, що визначальним є те, що саме в запропонованому О. Б. Бутнік-Сіверським визначенні інтелектуального капіталу фігурує критерій його ідентифікації, який вимагає не лише «підтвердити» існування певного об'єкта, але й надати йому такої правової або економічної природи, за якої він може стати предметом економічних і правових відносин. Питанню ідентифікації нематеріальних активів, зокрема, присвячені окремі норми МСФЗ 38 [4], відповідно до якого актив є ідентифікованим, якщо він:

- 1) може бути відокремлений, тобто його можна відокремити або відділити від суб'єкта господарювання і продати, передати, ліцензувати, здати в оренду або обміняти індивідуально або разом із пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом чи зобов'язанням, незалежно від того, чи має суб'єкт господарювання намір зробити це;
- 2) виникає внаслідок договірних або інших юридичних прав незалежно від того, чи можуть вони бути передані чи відокремлені від суб'єкта господарювання або ж від інших прав та зобов'язань.

На здатність генерувати економічний ефект як на вимогу для існування інтелектуального капіталу вказує С. С. Гринкевич, який зазначає, що трансформація інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал забезпечує досягнення ефекту, що полягає в підвищенні рівня конкурентоспроможності та доходності його носія; передбачає перехід від витрат на формування інтелектуального капіталу до отримання прибутків від його використання шляхом перенесення вартості накопичених знань, можливостей, практичних навичок на остаточний результат працівниками апарату управління [11, с. 367].

Зважаючи на викладені вище підходи, пропонуємо розглядати інтелектуальний капітал підприємства як певний об'єкт (актив), який відповідає одночасно чотирьом ознакам:

- ✦ створений у результаті наукової та творчої діяльності;
- ✦ є ідентифікованим та юридично оформленим;
- ✦ здатен генерувати економічний ефект;
- ✦ витрати на його створення можуть бути достовірно оцінені.

Такий підхід надає можливість відображення інтелектуального капіталу як перетину чотирьох аспектів його існування на підприємстві (рис. 1).

При цьому об'єктивно лише поєднання всіх зазначених аспектів (**зона ABCD**) повною мірою відповідає економічній природі та визначенню інтелектуального капіталу. Ба більше – ті об'єкти, що не відповідають усім чотирьом вимогам, потенційно можуть бути віднесені до інтелектуального капіталу, але лише в тому випадку, якщо вони мають інтелектуальну складову (табл. 1).

На нашу думку, такий чотирикомпонентний аналіз будь-якого активу (об'єкта) надає можливість об'єктивної відповіді щодо того, чи йдеться в конкретному випадку про інтелектуальний капітал підприємства.

Отже, сьогодні, в умовах цифровізації, *інтелектуальний капітал* може бути визначено як *комплекс інформації, науково-технічних знань, ділового або виробничого досвіду, який є наслідком наукової або творчої діяльності чи застосування штучного інтелекту, що має здатність до генерації додаткового економічного ефекту та може бути оцінений та юридично визначений.*

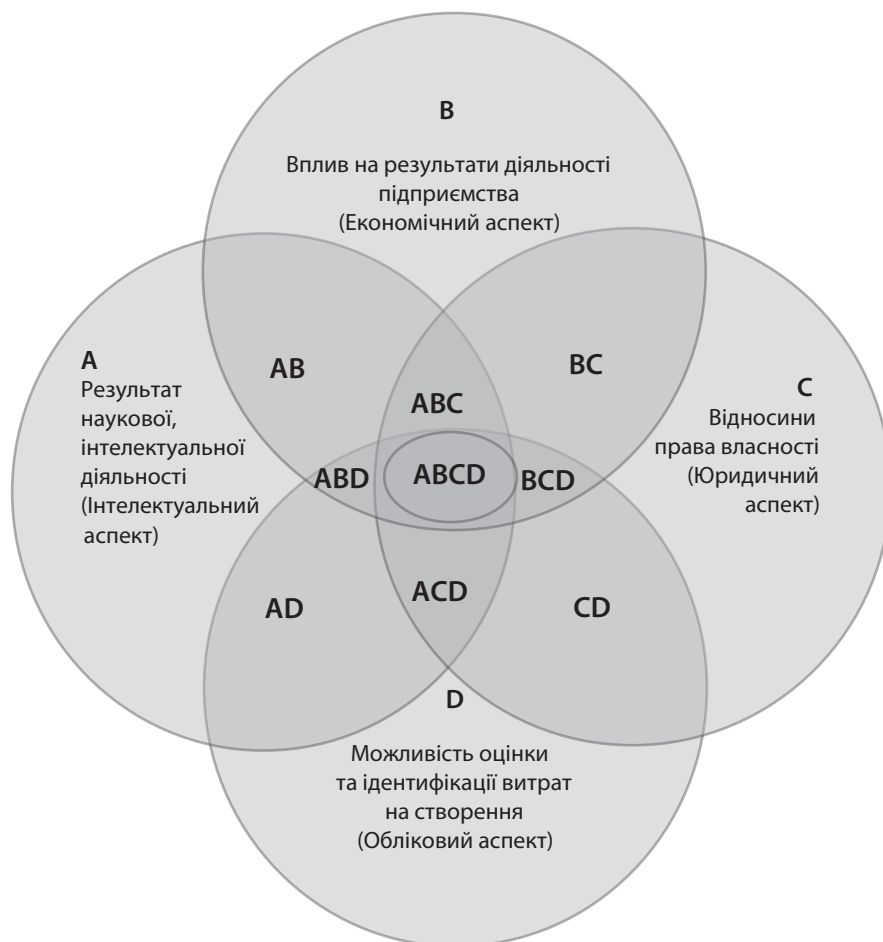

Рис. 1. Ідентифікація інтелектуального капіталу в розрізі поєднання аспектів його існування

Джерело: авторська розробка.

Об'єкти, які не відповідають критеріям визначення інтелектуального капіталу

Зона	Опис	Чи можуть такі об'єкти бути в майбутньому ідентифіковані в структурі інтелектуального капіталу
AB	Об'єкти, які виникли в результаті творчої чи наукової діяльності та можуть генерувати економічний ефект на діяльність підприємства, але не можуть бути оцінені, та щодо них підприємство не має юридичних прав	Так, за можливості оцінки та юридичного оформлення прав на них
BC	Об'єкти, здатні генерувати економічний ефект, і якщо підприємство володіє правами на них. Проте такі об'єкти не є результатом інтелектуальної діяльності	Ні
CD	Об'єкти, які можуть бути оцінені, та підприємство володіє правами на них. Проте такі об'єкти не є результатом інтелектуальної діяльності та не генерують економічний ефект	Ні
AD	Об'єкти, які виникли в результаті творчої чи наукової діяльності, ідентифіковані та оцінені, але не можуть генерувати економічний ефект	Ні
ABC	Об'єкти, які виникли в результаті творчої чи наукової діяльності, генерують економічний ефект і підприємство володіє правами на них. Однак відсутня інформація щодо їх оцінки	Так, за можливості оцінки
BCD	Об'єкти, які генерують економічний ефект, мають оцінку та підприємство володіє правами на них. Проте відсутня інтелектуальна складова	Ні
ACD	Об'єкти, які виникли в результаті творчої чи наукової діяльності та можуть бути оцінені, а також підприємство володіє правами на них. Проте вони не генерують економічний ефект	Так, за можливості комерційного застосування

Джерело: складено на основі [7–10; 12; 15–17].

При цьому питання такої ідентифікації обов'язково приведе до необхідності позиціонування інтелектуального капіталу серед інших активів підприємства. У працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема [14, с. 254], неодноразово підіймалося питання про співвідношення понять «інтелектуальний капітал», «нематеріальні активи», «об'єкт інтелектуальної власності».

У дослідженні Т. В. Коломієць [13, с. 51] підтримується підхід до трактування нематеріальних активів та гудвілу, як це визначено в бухгалтерських стандартах, тоді як інтелектуальний капітал підприємств, на думку авторки, охоплює сукупність інтелектуальних ресурсів, які в результаті виробничо-комерційних процесів забезпечують створення матеріальних і нематеріальних благ, генерують вищу додану вартість і посилюють конкурентні переваги.

Погоджуємося з думкою Ю. М. Воробей стосовно того, що інтелектуальний капітал є взаємопов'язаним поняттям із нематеріальними активами, тому, для додаткової оцінки можливостей, джерел і результатів формування внутрішнього гудвілу, необхідна інформація окремо і про інтелектуальний капітал підприємства [10, с. 59].

У цьому контексті заслуговують на особливу увагу твердження Т. В. Коломієць [13, с. 31] про те,

що використання традиційної системи бухгалтерського обліку є неможливим для відображення інтелектуального капіталу, оскільки категорія інтелектуального капіталу виникла в результаті прагнення до більш повного обліку основних чинників, що беруть участь у виробництві, поряд із фізичним капіталом і працею, а фінансова звітність також не відображає повну інформацію про наявність, рівень і динаміку інтелектуального капіталу.

Водночас зазначені твердження авторки базуються саме на поточному визначенні об'єктів бухгалтерського обліку та його методології, які не дозволяють охопити весь спектр взаємовідносин, що пов'язані зі створенням чи використанням інтелектуального капіталу (оскільки на сьогодні лише нематеріальні активи можуть виконувати функцію облікової ідентифікації інтелектуального капіталу). При цьому недосконалість такої облікової методології та практики перешкоджає одразу двом обставинам:

- ✦ об'єктивному визначенню моменту, в який на підприємстві виникає та створюється інтелектуальний капітал;
- ✦ ідентифікації суб'єктів, які брали участь у створенні такого інтелектуального капіталу, та ресурсів, пов'язаних із цим.

Зважаючи на це, однією з проблем є саме ідентифікація інтелектуального капіталу як економічної категорії, об'єкта власності та одного з видів економічних ресурсів підприємства, здатних до генерування прибутку. На важливість вирішення окресленої проблеми, зокрема, звернула увагу і М. В. Собакар [16, с. 47], яка зазначає, що, незважаючи на визначальну роль інформаційних ресурсів у процесі господарської діяльності, на даний момент відсутня методика їх відображення в системі бухгалтерського обліку. Тому визнання інформаційного ресурсу як активу підприємства з відображенням його в обліку, капіталізацією понесених витрат і справедливою оцінкою стає необхідною умовою об'єктивної оцінки досягнутих результатів діяльності в сучасних умовах господарювання.

При цьому необхідно зазначити, що вітчизняне законодавство розглядає інтелектуальну та творчу діяльність як базис і передумову для виникнення цивільних прав та обов'язків. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1]. Положення ст. 199 Цивільного кодексу України визначають, що результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки [2]. Відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом [2].

Таким чином, така ідентифікація інтелектуальної діяльності як передумови виникнення певного об'єкта, правовідносин щодо його розпорядженням, є підтвердженням того, що, попри свою нематеріальну природу, зазначені об'єкти можуть мати ідентифікацію, визнаватися активом підприємства, вони можуть стати базисом виникнення економічних відносин, генерації доданої вартості.

Отже, можна сказати, що інтелектуальна власність є більш широкою категорією, ніж інтелектуальний капітал, оскільки включає в себе і такі об'єкти (права), які не можуть бути комерціалізовані. Втім, здебільшого елементи інтелектуального капіталу знаходять свою ідентифікацію на підприємстві саме як інтелектуальна власність і нематеріальні активи.

Разом із тим не можна повністю погодитися з фахівцями, які наполягають на тому, що інтелектуальному капіталу притаманне поволодіння чи

спільне володіння ним. Інтелектуальний капітал породжує таке явище, як полісуб'єктна (змішана) власність, оскільки в нього вкладають кошти працівники, приватні бізнесмени і фірми, громадські фонди, держава, муніципальна та ін. [14, с. 263]. Зазначеними авторами зроблено висновок про те, що всі ці суб'єкти стають власниками інтелектуального капіталу, які мають право розраховувати на отримання доходу у формі прибутку, відсотків, надходжень від прямих і непрямих податків пропорційно тій мірі, якою вони брали трудову, грошову або ресурсну участь в інноваційно-інтелектуальній діяльності.

Відносини власності (розпорядження об'єктами власності) стосовно інтелектуального продукту чи результату інновацій знаходяться в чіткій залежності від юридичного оформлення процесу такої діяльності (здійснюється вона на підставі реалізації трудової функції працівників, договору про здійсненні НДДКР, договору про спільну діяльність або в інший спосіб). Таким чином, володіння інтелектуальним капіталом, як об'єктом власності та спеціальною економічною категорією, у всіх випадках є максимально чітким і врегульованим. При цьому на економічну природу інтелектуального капіталу не повинні впливати особливості реалізації прав на нього (а саме – чи знаходиться від у володінні однієї особи, чи у спільній власності декількох осіб).

У контексті вищезазначеної необхідності наявності одночасно чотирьох складових для ідентифікації інтелектуального капіталу – не кожен об'єкт інтелектуальної власності може бути віднесений до інтелектуального капіталу підприємству (наприклад, якщо його використання не приводить до створення доданої вартості, або якщо він не може бути ідентифікований за підприємством). Проте визначальним є саме інтелектуальна та творча складові, які привели до виникнення даного об'єкта.

У зазначеному вище контексті виникає питання щодо віднесення до інтелектуального капіталу знань та інформації, яка була створена за відсутності творчої інтелектуальної складової. Наприклад, у результаті механічного сортування чи обробки масивів даних не виникає нового об'єкта інтелектуальної власності «база даних», оскільки зазначена робота, хоч і виконана фізичною особою, є суто механічною.

Проте ще більш дискусійним на сьогодні є можливість віднесення до інтелектуального капіталу об'єктів, які створені за допомогою штучного інтелекту (ШІ). Дослідженнями питань ШІ в управлінні економічними агентами займалася велика кількість вітчизняних та іноземних учених, таких як: С. Хокінг, А. Н'юел, Г. Саймон, М. Мінський, Д. Маккарті, Е. Маск, Е. Мак Нік Бостром, Т. Прескотт, Х. Прайс, Д. Іванюк, М. Єфремов, І. Твердохліб, Т. Улянівський, В. Панченко, Н. Резнікова та ін. Втім, навіть у деяких працях вітчизняних учених елементи штучного ін-

телекту продовжують здебільшого розглядатись як інструмент управління, підвищення ефективності діяльності, просування тощо, уникаючи питання про ідентифікацію результатів його роботи як окремого капітального активу для підприємства [14, с. 140].

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можна виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [5]. Таким чином, визначальною ознакою ШІ є здатність самостійно створювати певні об'єкти (які неможливо створити суто виконанням послідовних механічних процедур чи алгоритмів).

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виділяється право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. Так, неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта [3]. Крім того, Закон передбачає, що:

- ✦ таке право особливого роду (*sui generis*) виникає внаслідок факту генерування цього об'єкта та починає діяти з моменту його генерування;
- ✦ таке право може бути відчужено на користь іншої особи;
- ✦ порушення такого права дає підстави для захисту таких прав, відповідно до Закону.

Таким чином, незважаючи на відсутність фізичної особи як автора, творця, у створенні певних об'єктів, якщо вони створені за допомогою ШІ, вони також можуть ідентифікуватись як об'єкт правовідносин, а отже – мають шанс бути включені до складу інтелектуального капіталу підприємства. При цьому «інтелектуальна» та «творча» складові фактично замінюються діяльністю ШІ як «творця» певних об'єктів та знань. На можливості ідентифікації результатів використання ШІ як інтелектуального капіталу звертає увагу О. М. Собко [17, с. 39].

ВИСНОВКИ

В умовах цифровізації економіки все більшого значення набуває використання новітніх технічних засобів та інструментів для підвищення ефективності діяльності підприємства, зростання його конкурентоспроможності. При цьому використання елементів цифровізації в діяльності підприємства здатне не

лише виступати як тимчасовий інструмент, але збільшити загальну вартість підприємства та його активів шляхом ідентифікації зазначених елементів цифровізації як інтелектуального капіталу.

Враховуючи запропоновані критерії для ідентифікації певних активів підприємства як елементів інтелектуального капіталу, а також упровадження інструментів штучного інтелекту, на сьогоднішній день, в умовах цифровізації, інтелектуальний капітал може бути визначено як комплекс інформації, науково-технічних знань, ділового або виробничого досвіду, який є наслідком наукової або творчої діяльності чи застосування штучного інтелекту, що має здатність до генерації додаткового економічного ефекту та може бути оцінений та юридично ідентифікований.

Отримані результати дослідження мають забезпечити ефективну оцінку інтелектуального капіталу на підприємстві, що впливатиме при прийнятті управлінських релевантних рішень, які приведуть до більш позитивного фінансового результату діяльності. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IASB) 38 «Нематеріальні активи» : Стандарт, Міжнародний документ від 1 січня 2012 р. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_050
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text>
6. Stewart Th. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. New-York : Doubleday, 1997. 278 p.
7. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність : підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2014. 671 с.
8. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект). *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a94b28c-4e14-47ae-90c0-fd868ce7b805/content>
9. Вірченко В. В. Сутність інтелектуального капіталу та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства // Конкурентоспроможність національної економіки : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5–6 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 215–220.
10. Воробей Ю. М. Управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2019. 240 с.
11. Гринкевич С. С. Вплив інновації трудової діяльності на трансформацію інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал // Конкурентоспроможність національної економіки : матеріали

- XVII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5–6 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 365–369.
12. Козловський А. Т. Методика оцінки інтелектуального капіталу як елемент інвестиційного контролінгу на підприємстві // Конкурентоспроможність національної економіки : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5–6 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 480–486.
 13. Коломієць Т. В. Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Вінниця, 2021. 240 с.
 14. Комерціалізація інновацій: захист інтелектуального капіталу, маркетинг та комунікації : монографія / за заг. ред. Л. Ю. Сагер, Л. О. Сигиди. Суми : Сумський державний університет, 2022. 363 с.
 15. Прокопенко Н. С., Гудзь О. Є. Інтелектуальний капітал : навчальний посібник. Львів : Ліра-Прес, 2018. 172 с.
 16. Собакар М. В. Облікова політика нематеріальних активів у системі управлінського обліку : дис. ... д-ра філософії : 071. Харків, 2023.
 17. Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація – функціонування – розвиток : монографія. Тернопіль : Крок, 2014. 360 с.
- Mechanism of Enterprises in the Agrarian Sector of the Economy]: *dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.04, 2021.
- Komercializatsiia innovatsii: zakhyst intelektualnoho kapitalu, marketynh ta komunikatsii* [Commercialization of Innovations: Protection of Intellectual Capital, Marketing and Communications]. Sumy: Sumsykyi derzhavnyi universytet, 2022.
- Kozlovskiy, A. T. "Metodyka otsinky intelektualnoho kapitalu yak element investytsiinoho kontrolinhu na pidpriemstvi" [Methodology for Evaluating Intellectual Capital as an Element of Investment Controlling at the Enterprise]. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky*. Kyiv, 2017. 480-486.
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vp#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2012). https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_050
- [Legal Act of Ukraine] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
- Prokopenko, N. S., and Hudz, O. Ye. *Intelektualnyi kapital* [Intellectual Capital]. Lviv: Liha-Pres, 2018.
- Sobakar, M. V. "Oblikova polityka nematerialnykh aktiviv u systemi upravlinskoho obliku" [Accounting Policy of Intangible Assets in the Management Accounting System]: *dys. ... d-ra filosofii* : 071, 2023.
- Sobko, O. M. *Intelektualnyi kapital pidpriemstva: kontseptualizatsiia – funktsionuvannia – rozvytok* [Intellectual Capital of the Enterprise: Conceptualization – Functioning – Development]. Ternopil: Krok, 2014.
- Stewart, Th. A. *Intellectual Capital*. The New Wealth of Organizations. New York: Doubleday, 1997.
- Virchenko, V. V. "Sutnist intelektualnoho kapitalu ta yoho rol u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [The Essence of Intellectual Capital and its Role in Ensuring the Competitiveness of the Enterprise]. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky*. Kyiv, 2017. 215-220.
- Vorobei, Yu. M. "Upravlinnia intelektualnym kapitalom mizhnarodnoi kompanii" [Management of Intellectual Capital of an International Company]: *dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.02, 2019.

REFERENCES

- Bazylevych, V. D. *Intelektualna vlasnist* [Intellectual Property]. Kyiv: Znannia, 2014.
- Butnik-Siverskyi, O. B. "Intelektualnyi kapital (teoretychnyi aspekt)" [Intellectual Capital (Theoretical Aspect)]. *Intelektualnyi kapital*, no. 1 (2002): 16-27. <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a94b28c-4e14-47ae-90c0-fd868ce7b805/content>
- Hrynkevych, S. S. "Vplyv innovatyzatsii trudovoi diialnosti na transformatsiiu intelektualnoho potentsialu v intelektualnyi kapital" [The Impact of Labor Innovation on the Transformation of Intellectual Potential into Intellectual Capital]. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky*. Kyiv, 2017. 365-369.
- Kolomiets, T. V. "Mekhanizm upravlinnia intelektualnym kapitalom pidpriemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky" [The Intellectual Capital Management